

Tinkó Máté

Galgóczi Erzsébet társadalmi identitásának alakulása az 1954-ben keletkezett levelek tükrében

Bevezetés

Korábbi tanulmányomban¹ Galgóczi Erzsébet 1950 és 1953 közötti, az írói indulással és az első novelláskötet (*Egy kosár hazai*, Szépirodalmi) megjelenésével keretbe foglalható időszakát vizsgáltam, olyan informális levelekből következtetve a szerzői identitás formálódására, melyeket bizalmas barátjának, a fiatalkorában még Gyórból megismert Csontos Magdának² címzett – a dokumentumapparátust filológiaiilag vitatható formában³ Berkes Erzsébet hozta nyilvánosságra Galgócziról szóló életrajzi monográfiájában, a 2001-es esztendőben. Ezen a logikai úton haladva – mely tehát a narratív identitásra fókuszál – tartom plauzibilisnek a további vizsgáldást.

Az a szövegarányokból is kiderül, hogy az 1954-es év újabb, kaleidoszkópszerű sűrűsödési pont a szerző életében, csupán ebből az esztendőből tizenkét dokumentumot és hozzájuk fűzött hosszabb kommentárt közöl Galgóczitól Berkes. Az életrajzi monográfia a szerző testi-lelki zavarodottságáról és a ménfőcsanaki otthon újrafelfedezéséről egyaránt

1 Tinkó Máté: *Galgóczi Erzsébet társadalmi identitásának alakulása az 1950–1953 közötti levelek tükrében*. Ambroozia, 2018/6. <http://www.ambroozia-archiv.hu/2018-4/150-2018-4-tanulmany/612-tinko-mate-galgoczi-erzsebet-tarsadalmi-identitasanak-alakulasa-az-1950-1953-kozotti-levelek-tukreben> Letöltés ideje: 2021. 01. 21.

2 Csontos Magda (1929–2008) tanár, újságíró. 1948–49-ben diákszövetségi instruktorként járt Győrbe, és „hivatalból” adott tanácsokat a városi diákszövetségi titkár Galgóczinak. Észrevette tehetségét, biztatta, hogy írjon, országos szemináriumokra, találkozókra invitálta, ezekre azonban Galgóczi nem ment el, vagy mert otthon éppen folyt az aratás, vagy mert útiköltségre nem futotta. Alkalmasint félt is kimozdulni otthonról: nem hitt a saját sikerében. A *Szabad ifjúság* 1950-es novellapályázatának megnyerését követően azonban fontosnak tartja, hogy élete alakulásáról beszámoljon. Levelezésük ez évtől sűrűbbé vált, mert Csontos férjhez ment, és Szegeden tanult-dolgozott, míg Galgóczi Pesten. Berkes 2001, 181.

3 A dilemma azóta sincs megoldva, ahogy azt Berkes lábjegyzetben – noha nem a mentegetőzés gesztusával – jelzi is: „G. E. hátrahagyott kéziratának egy részét a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi, egyelőre feldolgozatlanul. Másik részét – köztük a naplófüzeteket is – az örökösök jóváhagyásával Galgóczi Károlyné kezeli. Néhány levelet már publikált a hagyatékból, ám a naplókba nem enged bepillantást, mert ezt úgymond G. E. még életében így hagyta meg.” Berkes Erzsébet: *Galgóczi Erzsébet*, Budapest, Új Mandátum, 2001, 181. .

közvetít, a tavaszi – fizikai és szellemi – munkálatokba belemerülő fiatal értelmiséginek Pest továbbra is nehezen megszokható környezet, ugyanakkor szükségszerű rossz számára az érvényesüléshez.⁴

„Reggeltől estig a párttörténetet és a történelmi materializmust bújom. Sajnos még sose volt annyire muszáj, hogy jelesen vizsgálzzam, mint most – s még sosem álltam ilyen rosszul. Pedig ezen múlik, hogy jövőre elhelyeznek-e egy járási pártbizottságra funkcionáriusnak, vagy nem. Ti. most már véglegesen, megingathatatlanul oda akarok menni. Utálom Pestet. Gyűlölöm! S megdöglok, ha még egy évet ott kell eltöltenem... Csakhogy én nem akarok megdögleni, én író akarok lenni, s az is leszek.”⁵

Általánosságban megállapítható, hogy az el-elkomoruló, depresszív hangvételt egy nehezen körvonalazható, ambivalens érzelmi viszonyulásokra fogékony, ugyanakkor tettvággyal rendelkező attitűd váltja fel Galgóczinál, mely jellemzően három téma, az írói, a politikai és a nemi szerep körül csoportosul, és az önvizsgálat, illetve a közösségi reflexiók révén orvosi beavatkozással, társadalmi felügyelettel fenyeget. Az 1953-as pártfelvételt követő hónapok lelkiismeret-vizsgálatának eredményeképp Galgóczi a politikai érdeklődés iránti igényét artikulálja, ugyanakkor csalódását is plasztikussá teszi. *„Zavarba ejtő és különös lehet az a fajta beszédmód egy magánlevélben, ahogyan a pártkongresszust jellemzi Csontosnak.”*

„Mit szólsz a pártkongresszushoz? Én sokat tudnék írni róla, mert sok mindent megmozgatott bennem, de most nem szeretek levélben politizálni. Csak slágvortokban írom meg a gondolataimat, érzéseimet.

- Nagy Imre beszéde jobban tetszett, mint Rákosié. Rákosi önkritikája nem volt elég mély, érzésem, hogy el van szakadva a nép érzelmi életétől. Érzésem, hogy Rákosi–Nagy Imre = két irányvonal.
- Nagy Imre beszéde a parasztoknak is tetszett, csak hosszallották.
- Rákosi a 2,5 éves terv célkitűzéseinél mért szögezi le, hogy 1960-ig befejeződik a mg. kollektivizálása? Ez a záros határidő ellentmond Engelsnek és Leninnek, s a parasztság érdekeinek – az ellenség ki fogja használni, s akadályozni fogja az egyéni parasztok termelékenységének emelését, mert a biztonságérzetüket ingatja meg. (...)”⁶

A korábbi levelek belátásaihoz képest Galgócziban ekkorra már a pártba vetett hit és bizalom is látszólag megrendül, és azt egyfajta ügybuzgóság váltja föl, melynek fókuszában az a népképviselői író áll, aki kritikusan fogalmazhat a szakrális erővel felruházott intézménnyel szemben. E jelenséget még inkább egy oszcilláló interpretációs mezőként vélem elgondolhatónak, melyben hol a helyi túlkapások ágensei torzítják el az objektív valóságot, hol az objektív valóságot képviselő párt képtelen adaptálni az eszmét a helyi

4 A szerző testvérével, a Budapesti Műszaki Egyetemen hídépítő mérnökként végzett Galgóczi Józseffel készített interjúm során beszélgetőpartnerem egyrészt arról beszélt, hogy a lehetőségekhez mérten gyakran találkoztak, segítették egymást mind érzelmi, mind anyagi téren, továbbá felvetésemet, miszerint Erzsébetnek az otthon diegetikus ábrázolásához expressis verbis fizikai távolságra volt szüksége, szintén megerősítette. A hazautazások gyakoriságát pedig döntően az anyagi megfontolások határozták meg – felsőoktatásban tanuló fiatal értelmiségiként évente háromszor utazhattak kedvezményesen, félárú jeggyel: karácsony, újév és húsvét alkalmából.

5 A levél kelte: 1954. május 28. In: Berkes, 2001. 62.

6 A levél kelte: 1954. június 1. In: Berkes, 2001. 63.

sajátosságoknak megfelelően. Mindeközben az eszme mint szent cél, és maga a közösség imaginárius képzete, örök marad, gyakorlatilag nincsen életér a párton kívül.⁷

„A mai írók, költők teljesen félreértik a saját szerepüket; az íróknak nem eszméket kell terjeszteni, hanem a valóságot kell ábrázolni, nem kiszolgálni a pártot, vagy Pártot, ha így tetszik: PÁRT-ot, hanem tanítani! Az más kérdés, hogy a mi pártunk ezt még nem igényli, sőt nem engedi – de legalább az író, v. ÍRÓ ne mondjon le erről a küldetéséről, ne mondjon le a vátesz szerepéről. Tanítsa, nevelje a pártot arra is, hogy ezt előbb-utóbb megértse, elismerje.”⁸

Simon Zsuzsa, aki 1950 és 1956 között a Színház- és Filmművészeti Főiskola igazgatója volt, növendékének „hisztérikus” rohamait követően beajánlja őt az ország legszínvonalasabbnak tartott idegpszichológiai intézetébe, Szinetár Ernőhöz.⁹ A Galgóczi-levelek alapján kirajzolódó, döntően pozitív kép egyrészt orvos és páciens bizalmi viszonyából is származhat, mindamelllett az egykori tanítvány és kolléga, a pszichoanalízis és pszichoterápia magyarországi felvirágoztatásáért komoly szakmai elismerést szerző Hidas György önéletrajzi visszaemlékezésében jelentősen árnyalja ezt a képet, és rámutat a tekintélyes figura személyiségének komplexitására, pártérdekeltségeire és gyógyítási módszereinek vaskalaposságára is. *„Szinetár tiszta szívből kommunista volt, a sztálinista rendszer feltétlen híve, és aki – mint később kiderült – az Államvédelmi Hatóságnak is dolgozott. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, maga köré gyűjtött egynéhány különböző származású, a társadalom periferiájára taszított embert: a Horthy-hadsereg egy volt repülőztisztjét, az Űdohadsereg egykori tisztjét, és engem, a gyároscserejét. Terápiájában követte a szovjet pszichiátria módszerét, mindenekelőtt a tartós altatást. Rendkívül agresszív ember volt, majdnem mindenkit elektrosokkal kezelte. Különböző bróm-sevenal-keverékekkel krónikus mérgezést okozott betegeinek, úgyhogy állapotukban visszaesés következett be. A pszichoterápiás kezelést akkoriban alig alkalmazták. (...) Mindezek ellenére*

7 Nem mond ellent ennek a gondolatmenetnek Raymond Aron totalitarizmus-elmélete, melynek különböző szegmenseit 1955-ös *L'opium des intellectuels* kötetében is fejtegeti: *„A párt története nem más, mint az emberiség megváltásában beteljesedő üdvtörténet. Hogyan lennének meg hát a pártban a profán intézményekre jellemző gyöngeségek? Minden ember, még a bolsevik is tévedhet. A párt azonban tévedhetetlen, és – bizonyos értelemben – nem is szabad tévednie, hiszen azt állítja magáról, hogy beteljesíti a történelmet. A párt akciói azonban előreláthatatlan körülményekhez igazodnak. Egyaránt elkötelezett harcos kommunisták helyezkednek szembe egymással azt illetően, hogy milyen döntést kell hozni, vagy kellett volna hozni. Ezek a párton belüli viták legitímek lehetnek, ha nem vonják kétségbe azt, hogy a párt a proletariátus valódi képviselője. Amikor azonban a párt valamely jelentősebb kérdésben – például a mezőgazdaság szövetkeztetését illetően – megosztott, az egyik oldal a pártot, azaz a proletariátust és a történelmi igazságot képviseli, míg a másik – a legyőzött ellenzék – elárulja a szent ügyet. Lenin számára sohasem vált kérdésessé saját küldetése, amelyet ő maga elválaszthatatlannak tartott a munkásosztály forradalmi hivatásától. Az az abszolút tekintély, amelyet egy kisebbség vagy egyetlen ember kivív magának a »proletariátus élharcosainak« körében, föloldja a pártnak tulajdonított abszolút értéket és a minden rendszert nélkülöző történelemben végrehajtott politikai akciók félreisiklésai között lévő ellentmondást.”* Aron, Raymond: *Az értelmiség ópiuma*, Budapest, Akadémiai, 2006, (ford. Kovács Zsolt) 114–115. o.

8 A levél kelte: 1954. május 18. In: Berkes, 2001, 61.

9 Szinetár Ernő (1902–1996), debreceni születésű ideggyógyász és pszichoanalitikus, Magyarország első pszichoterápiás intézetének megalapítója, Szinetár Miklós filmrendező és forgatókönyvíró édesapja. Munkássága sajnos kevésbé dokumentált, ugyanakkor felvilágosult gondolkodásáról tanuskodik praktizálásának korai időszakából az a füzet, amelyet 1934-ben Sós Endre szociológussal közösen írtak *Mi vár a nőre az új középkorban?* címmel, mely emancipatorikus gesztusokkal él, és a női szerep-újraértelmezés diskurzusa számára is kínál alternatívákat. .

Szinetár védnöksége alatt az osztálya lett azok gyűjtőhelye, akik a pszichiátriával foglalkoztak. (...) Az osztályon igazi szellemi műhely jött létre. Szinetár a pszichoanalízis barátjának tartotta magát, és – annak ellenére, hogy stekeliánusként a klasszikus pszichoanalízist nagyrészt lebecsülte – alapjában véve megtúrta és támogatta az effajta műhely létezését.”¹⁰

A Petőfi Irodalmi Múzeum Galgóczi-gyűjteményében éppen erről a szanatóriumi időszakról is jelt adó, a széles közvélemény számára tudtommal eddig ismeretlen kéziratot találtam, mely a Galgócziról alkotott képet némileg bővítheti. Több képeslap és két levél címzettje is Keszi Imre, akiről a korszak jeles kutatója, Scheibner Tamás 2013-ban gondolatébresztő tanulmányt publikált,¹¹ az életművet érdekes kísérletként aposztrofálva, amely a különféle identitások és ideológiai ajánlatok összeegyeztetésére mutat rá. Keszi megítélése – talán épp ezen aspektusból kifolyólag – széles körben vitatott. Az tény, hogy a magyar kommunista párt napilapjaként számon tartott *Szabad Népek* éppen akkor, tehát 1947 és 1949 között volt kulturális rovatvezetője Keszi, „amikor a kékcédulás választásoktól a pártegyesítésen át a kulturális káderek széles körű cseréjéig a kommunista pártvezetés levezényelte a politikai hatalomátvételt és megteremtette a kulturális élet nagyarányú átalakításának alapfeltételeit.”¹² A *sziget ostroma* (Bp., 1948, Dante) című tanulmánykötete pedig arról tesz félreérthetetlen tanúbizonyságot, hogy az elsők között volt, aki a szocialista realizmus irodalomesztétikai szükségességét propagálta. Hogy „a Nyugat tehetséges zenekritikusából miként válhatott a formálódó Rákosi–Révai-féle rendszer lelkes kiszolgálója, s hogyan ragadhatott bele ebbe a szerepbe, amikor már maga is a kultúrpolitikát bíráló hangokat hallatott”,¹³ izgalmas kérdés, és a Scheibner-tanulmány kísérletet is tesz ennek bemutatására. Talán nem túlzás Scheibnernek az a kijelentése, miszerint Keszi „mindenki másón túltett abbéli igyekezetében, hogy Lukács György elméleti megfontolásait az irodalomkritika gyakorlatába átültesse”,¹⁴ és itt elsősorban *A polgári filozófia válsága* szerzőjének beszédmódjára, az ott felvetett koncepciózus gondolatok előtérbe kerülésére, míg a szubtilis filozófusi alkat háttérbe szorulására gondolhatunk.

A levelezés előzményei, a levél mint szimptómaegyüttes

Keszi és Galgóczi személyes ismeretsége a levelek tanúságtétele mellett feltételezhetően több szálon is kimutatható. Egyrészt Galgóczi 1950-ben a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége tehetségkutató versenyének első díját megnyeri, ezáltal rövid idő alatt országos szinten hírnevet szerez magának, másrészt a Színművészeti Főiskola közege révén, melynek Galgóczi 1951-től dramaturg szakos, később diplomát szerző hallgatója, és az intézménnyel Keszi Imre is szoros kapcsolatot ápol.

10 Hidas György: *Egy pszichoanalitikus életrajza*, In: *Imágó* Budapest, 2012/4., 94–95. A folyóirat részleteket közölt a szerző „*Psychoanalytischer Lebenslauf*” című írásából. A fordítás – Kain Péter munkája – az eredeti német változat alapján készült (In: L. M. Hermanns [Hg.], *Psychoanalyse in Selbstdarstellungen*, Bd. 2. Tübingen: editiondiskord, 1994, 231–275). A magyar változat „*Önéletrajz*” címmel megjelent az Önarckép háttérrel (*Magyar pszichológusok önéletrajzi írásai*) című kötetben (szerk. Bodor Péter, Pléh Csaba és Lányi Gusztáv, Bp., Pólya Kiadó, 1998, 107–128).

11 Scheibner Tamás: *Utópiák ígésében: Keszi Imre és a zsidó-magyar együttélés*. In: *Irodalomtörténet*, 2013/3. 419–441.

12 Uo. 419.

13 Scheibner, 420.

14 Scheibner, i. m. 419.

Az 1953-ból és 1955-ből fennmaradt képeslapok három helyszínt lokalizálnak: a Visegrádi Alkotóházat, a már említett Színművészeti Főiskolát, illetve egy balatoni helyszínt (feltehetőleg a Szigligeti Alkotóházat, mely 1952-ben Bölöni György kezdeményezésére került kialakításra az Esterházy-kastélyban), továbbá Galgóczi szülőföldjét, Ménfőcsanakot. Az anizszok felütéséből, hangneméből is kitérnek (noha ezek mind Galgóczi küldeményei, ezáltal egyirányú a kommunikáció útja, amelyből levonhatunk következtetéseket), hogy kettejük között különös, inkább mentor és tanítvány jellegű nexus jött létre, mely ugyanakkor tartalmazta a kollegiális viszony elemeit is. Példának okáért Galgóczi több alkalommal is elkéri Keszi írógépét, amikor hirtelen elfogja az alkotási vágy. Az 1954 tavaszán keltezett levelet, mely terjedelmében is kiemelkedik a többi dokumentum közül, alább teljes egészében, az eredeti, betűhív forma megtartásával közlöm.

„Keszi elvtárs,

éjjel 10 óra van – falun ez már éjjel – s olyan idő, hogy az ember bizvást az északi sarkon képzelheti magát. A szél veszettül rázza a redőnyt, eső csapkod, a szoba is rég kihült már, az ágyban írom ezt a levelet. Ha most – vasárnap erre – nem válaszolok, a jövő vasárnapig nem lesz rá módom, se kedvem, hogy tollat vegyek a kezembe – kivált, ha jó idő lesz, s mehetünk dolgozni a határba.

Amennyire megleptél, olyan nagy örömet szerezteél a leveleddel. Eszembe sem jutott, hogy írhatnál. Arra már gondoltam, hogy én vajjon írok-e, vagy nem, sőt, már el is döntöttem, hogy nem írok – de hát ilyen esetben muszáj megszegnem az ígéretemet, ugy-e? Senkinek nem akartam írni. Rossz Pestre gondolni, rossz a közelmultra gondolni, rossz a közeljövőre gondolni, rossz gondolkodni – csak dolgozni jó, sűrölni a padlót, porolni a szőnyeget, játszani az unokákkal és a kiskutyánkkal, s ilyen kora-este elaludni fáradtan, letöredezett körömmel és sok-sok tejsavval az izmaimban. Emlékszel erre a versszakra?

Tavasza van itt a Tisza-tájon,
És én olykor vért köhögök,
Szép is az élet, csupa álom.¹⁵

»Vért köhögök«, ha Pestre gondolok. Honvágyam van a főiskola, a barátaim, az Uránia után – honvágyam van, és ha ott lennék, unnám és utálnám, mert ez a kis erő, amit itt magambaszívtam, már a Keleti pályaudvaron szertefoszlaná. A régi életmódomtól pedig csömöröm van. Nem bánom, nem szégyenlem, csak elegendem van belőle. Sőt, azt hiszem, nem is tanulok belőle. Okosan és szépen kellene élni, ízlésesen és spórolva az érzésekkel, az energiával, és vigyázva a nevünk csengésére, és nem kiprovokálni, kihajszolni, s ezzel elrontani mindent, hanem kivárni, türelmesen, szívósan... szóval, levontam egy csomó közmondásszerű bölcsességet a történelemből, csak éppen követni nem tudom, a jövőben sem, egy pillanatra sem. Ahhoz újra meg kéne születnem... Így ismerve magamat, joggal félek visszamenni Pestre, még a vizsgák idejére is. Tudod, Imre, mit szeretnék? Itthon maradni

15 Ady Endre *Vén faun üzenete* című versének második versszaka.

az őszig, dolgozni a forró mezőkön, addig nem írni semmit, naplót se, legfeljebb ritka és rövid leveleket kedves barátoknak, aztán... aztán elmenni egy teljesen ismeretlen városba vidéki újságírónak. S akkor írni, – regényt, novellát – amikor már kicsordul a tollamból... Ó, szív édes álma, ha nem álom volnál!

Az írás! Szinetár bácsi nem tiltotta meg, hogy írjak. Sőt! De nem tudok, még mindig nem érdekel. Témám van, néhány új is, már néha gondolkodom is rajtuk, szerkesztem őket magamban – de a legfontosabb: a belső kényszer, a „szent-szándék” még hiányzik. Azt hiszem, nem is baj. Nem lenne abból szocialista-realista irodalom, amit én most írnék. Olyan lenne, mint az a régi, Tomas Mann és egyebek hatására íródott novellám: misztikus és dekadens. Úgyis tudod, hát megírom: az a helyzet, hogy van egy nagy gennyes seb bennem, s én azon fáradozom, hogy ezt elszigeteljem magamban, meg ne fertőzze azt is, ami még egészséges. Belülről, magamból nem várhatom a gyógyulást, azért várom Ménfőcsanaktól, a munkától. Hogy megkapom-e – azt majd a jövő dönti el.

Kedden lesz a Nagy Judit premiérje Győrött. Ha rossz idő lesz, bemegyek. Ha jó idő lesz, nem érek rá. Szeretnék a Simon Zsuzsával beszélni – remélem, lejön.

Szeretnék megkérni valamire, Imre. Dramaturgiából egy elfelejtett magyar dráma portalanításával vizsgálunk. Félek, hogy nemsok idóm lesz a kutatásra, ha visszamegyek, hiszen mindennel szörnyen el leszek maradva. Szeretném, ha tanácsot adnál, mégis hol, milyen irányban keressek, hol van remény a sikerre.

Köszönöm a leveled, nagyon szeretném, ha válaszolnál, s hosszan válaszolnál. Egyelőre úgy tervezem, hogy május 1-ig maradok itthon – de attól függ, hogy mit ír a Szinetár. Mostmár szótfogadok neki.

Itt még nagyon-nagyon kora a tavasz. Csak most kezdenek virágzani a barackfák. S már így is szépek.

Szeretettel üdvözlöl: Erzsi

Ménfőcsanak, 1954. ápr. 18.¹⁶

Jelen dolgozat ezúttal csupán néhány kiragadott mondat elemzésébe bocsátkozna:

„Nem lenne abból szocialista-realista irodalom, amit én most írnék. Olyan lenne, mint az a régi, Tomas Mann és egyebek hatására íródott novellám: misztikus és dekadens. Úgyis tudod, hát megírom: az a helyzet, hogy van egy nagy gennyes seb bennem, s én azon fáradozom, hogy ezt elszigeteljem magamban, meg ne fertőzze azt is, ami még egészséges. Belülről, magamból nem várhatom a gyógyulást, azért várom Ménfőcsanaktól, a munkától. Hogy megkapom-e – azt majd a jövő dönti el.”

Hipotézisem szerint ennek a pár mondatnak az egymásra következése korántsem esetlegesség, hanem szimptomatikus erővel bír: egy olyan értelem- és jelentésképzés

16 A levél legépelt változata, melynek eredetije a Galgóczi Erzsébet-gyűjtemény részeként a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona.

eredménye, amely egyrészt árulkodik a levél címzettjének szóló megfelelési kényszerről, de főként és elsősorban Galgóczi asszociációs logikáját – amely a másikkal való összekacsintáson túl egy kényszerű pótnyelv¹⁷ alkalmazásával konstruálódik meg – teszi láthatóvá. Miben áll, hogy Galgóczi saját írását ezekkel az instrumentalizált jelzőkkel, úgymint „misztikus” vagy „dekadens” illeti?

Dekadencia-vád, az „ismeretlen” nyelv használata

Egyfelől Keszi A sziget ostromában megjelent, Thomas Mann elemzésére alludál, miszerint a Varázshegy „régí és új, haladás és reakció, felvilágosodás és miszticizmus, szabadság és megkötöttség ellentétei csaknem dialektikus formában csapnak itt össze”,¹⁸ míg a dekadencia kultúrtörténeti beágyazódására Szolláth Dávidnak adódik hosszabb válasza, mely a korabeli fogalomhasználatot érinti, és amellyel valószínűleg Galgóczi is igen gyakran találkozhatott. „A »dekadencia« fogalma Rimbaud, Verlaine, Huysmans és Oscar Wilde fogadtatástörténetében fonódott össze a normaszegő magatartás különböző változataival. A mesterséges élvezetek hajszolásának vagy a művészet elnőiesedésének gyakorta hangoztatott vádjához képest a homoszexualitás és a dekadencia közvetlen összekapcsolódása ugyan nem nevezhető magától értetődőnek, Galgóczi ennek ellenére tekintélyes hagyományokra támaszkodhat, amikor a homoszexualitást a dekadens művészettel társítja. A »dekadens« kifejezés a kortárs irodalomkritika nyelvhasználatában a betegséget, az oszlást, a rohadást és a halál utáni természetellenes életet konnotálja. Lukács György 1946-os megfogalmazásában »[a dekadens világnézet] alaphangulata a pusztulás. Az emberiség és különösen a magyar nemzet halálhangulata benne az uralkodó mozzanat; a reménytelenség, a perspektívaatlanság«. A dekadenciának reakciós politikai tartalma van, mert a dekadens író az ország építésének időszakában csak a halált várja a jövőtől. A dekadencia a legjobb esetben is csak egy pusztulásra ítélt osztály, a polgárság bizarr haláltánca lehet.”¹⁹ A gondolatmenet a homoszexualitás betegségtapasztalattá fokozásával zárul, a korábbi levelek effajta tematikájához képest azzal a különbséggel, hogy az abjektként konstituálódó „gennyes sebet” a megszólaló már nem kivágni akarja magából, hanem elszigetelni a többi testrésztől.

Ahogy azt a korábban említett tanulmányomban is jeleztem, a párttagsági felvétel végre elégtételt szolgáltatathatna Galgóczinak, ekkor viszont az írói szerepre való alkalmas-

17 Ezt a nyelvet definiálja kiváló tanulmánykötetében György Péter „ismeretlen nyelvként”. Ugyanakkor ez a nyelv elsajátítható, interiorizálható: „A marxizmus, a kommunizmus nyelve 1945 után Magyarországon is elkerülhetetlenül a mindennapi élet tapasztalata lett – egyre nagyobb tömegek számára. Ilyen léptékű és ilyen rövid idő alatt végrehajtott, számos médiumra kiterjedő, radikálisan centralizált nyelvváltásra a modern – értsd a Gutenberg-galaxisban élő – Magyarország történetében addig nem volt példa. A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) ugyanis a kezdetektől fogva mindent elkövetett, hogy centralizálja, államosítsa az írott és a beszélt nyelvet egyaránt, uralja a nyilvánosság eltérő tereiben használt retorikákat, s ez nem pusztán diktatórikus cenzúrát, hanem nyelvfilozófiai és politikai megfontolások elválaszthatatlan gyakorlatát is jelentette. A cenzúra csupán tematikai tilalmakat jelentett, ám a hatalom megszerzésének lényege a nyelvváltás kierőszakolásában állt. Drámai erővel hatott, ahogyan az MDP politikusai a sztálinista marxizmus nyelvét magától értetődően közérthető, uralkodó retorikának tekintették, és akként is használták. Nemcsak híveiktől, hanem a (mégoly vulgáris, létező) filozófiai hagyományon kívül állóktól is elvárták, hogy azt ne csupán értsék, hanem anyanyelvükként beszéljék is.” In: György Péter: Az ismeretlen nyelv – A hatalom színrevitele, Budapest, Magvető, 2016, 15–16.

18 Keszi, Im., 172. o.

19 Szolláth Dávid: A kommunista aszketizmus esztétikája a 20. századi magyar irodalom néhány munkásmozgalom-történeti vonatkozása, Budapest, Balassi 2011, 176.

sága kérdőjeleződik meg azáltal, hogy magában az ellenség – a levelekből a polgári ideológia és a dekadencia vulgarizált értelmezése domborodik ki – aknamunkáját véli felfedezni, mert egyszerűen nem talál nyelvet²⁰ arra, mely a világhoz való érzelmi viszonyulását reprezentálhatja. Innentől kezdve ez az aspektus állandóan szerepet játszik önmegítélésében, az ötvenes évek végétől-hatvanas évek elejétől megszorodó, önsorsrontó figurákat fókuszba helyező novellái diegetikus világának sötét színezete minden bizonnyal ebből a szorongatottságból is eredeztethető – a korabeli kritikák, legyen köztük mégoly elismerő is, nem győzik az egzisztencializmus – ötvenes-hatvanas évek folyamán még lözungszerű – vádját visszamondani az életmű e darabjaira.

Kitérő – a kritika nyelve és szerepe az identitásképzésben

Ennek fő oka, hogy a lukácsi frazeológia negyvenes évek második felében exponált elemei megcsontosodnak, és még hosszú évtizedekig domináns módon fejtik ki hatásukat a magyar irodalomkritikai közegben. A kultúrpolitika által fenntartott kritika nyelvhasználatának korlátairól, másként – érthetőségéről – és ahogy ezt tematizáló, kitűnő tanulmányában²¹ Szolláth Dávid is figyelmeztet, annak nem pusztán vagy eleve negatív minősítéséről – van szó. Az egzisztencializmus-vád hatvanas évekbeli recepciótörténeti reprodukciója, újrafelmondása tendenciózusan van jelen.²² Foucault-tól származó gondolat, hogy „a kommentár az ismétlés egy formája, s az igazság diszkurzív stabilizálásának egy módja. Az ismétlések újra és újra érvényesítik az alapszövegben kijelölt igazságot, ritualizálják, minden alkalmat megragadnak a lecke repetíciójára, hogy ezáltal kiküszöböljék a diskurzus rendjét veszélyeztető véletlenek, nem igazságok beszivárgásának esélyét. A kommentár ugyanakkor előlép-

20 Helyénvaló lenne Galgóczi identitásának ezt az időszakát az átmenetiséggel jellemezni, melyből csak egyetlen irányban volt kiút: „Az ismeretlen nyelv új korszakba, ismeretlen terekbe, idegen világokba vitt mindenkit. És közben a hatalom színrevitelének ismétlődő ünnepei, a testi együttlét ritualizált napjai folyamatosan sodorták bele a hívőket, hitetleneket, mind a kortársakat az ismeretlen nyelv használatába: szerelmi és politikai önvallomásokot tettek ezen a nyelven, és nem látták már a különbségeket.” In: Gy. P.: *Im.*, 13.

21 Szolláth: *Az egzisztencializmus mint vád és a Camus-hasonlat a Mészöly-kritikában*, Jelenkor, 2002. 1. 97–104.

22 „A marxizmus egzisztencializmussal szembeni defenziójában nincs mód az ötvenes és a hatvanas évek filozófiai vagy irodalomkritikai diszkurzusában más stratégiához és érvkészlethez folyamodni, mint Lukácséhoz. Az egzisztencializmus-vádat újrarendelő és újratermelő irodalomkritikát az intertextualitás sajátos formája fűzi a lukácsi egzisztencializmus-bírálatához: feleslegessé válik a gondolatmenet szerzőjének említése, hiszen az nem pusztán egy »Lukács-szöveg«, hanem evidencia. Egy érvelés doktriner alkalmazásakor a szerzői név autoritásának felhasználásánál is hatékonyabb stratégia, ha a diszkurzust leválasztjuk szerzőjéről, dezindividualizáljuk, s az igazság így a maga anonimitásában, közvetítetlenségében jelenik meg. Michel Foucault fogalmával kifejezve, a Mészöly-kritika Pándi által megindított ága a Lukács-bírálat kommentárja. (...)

A Pándiéhoz hasonló Mészöly-kritikák nemcsak Lukács érvkészletét ismétlik, hanem eltanulják tőle a világnézeti cáfolat mikéntjét is, azaz azt a műveletet, amellyel egy szöveg állításai kizárhatóak az igazság területéről. Lukács érvelése röviden összefoglalva a következő: az egzisztencializmus a burzsoá világ válságára adott hamis, önáltató válasz, ami heideggeri formájában ráadásul elősegítette a fasizmus hatalomra jutását. Alapvető tévedése, hogy a szubjektum szükségképpen részleges tapasztalatát általánosítja, azaz a létet a tudat függvényeként kezeli, fenomenológiai alapozottságának köszönhetően nem hisz abban, hogy a valóság objektíve, a tudat feltáró tevékenységétől függetlenül megismerhető volna. Mindez Lukács elkötelezetten materialista álláspontjáról nézve nemcsak hamis, de felettebb veszélyes ideológia is. A legfőbb veszélyforrása az, hogy a szubjektívizmus szolipszizmushoz vezetett Sartre filozófiájában, s ez megszünteti a felelős, közösségi együttműködés, rövidebben: az osztályharc elméleti lehetőségét.” Uo.

het alapszöveggé, ez történik például a marxi nagyelbeszélést újraíró Lukács szövegével abban a számtalan esetben, amikor a recenzensnek gyorsan elő kell vennie egy használható egzisztencializmus-kritikát, hogy egy afféle »polgári válságfilozófiák hazai szekundánsának szegődött« íróra rá tudja húzni a vizes lepedőt.²³ Ahhoz, hogy az alapszöveg és a kommentár viszonylatában a hitelesség kérdése fel se merüljön, szükség van egy megkérdőjelezhetetlen autoritásra, mely az igazságértéket konzerválni képes. Továbbvezetve a gondolatot, egy domináns nyelvhasználatnak szükségszerű velejárói az „értékelés, a jelentésképzés és -fenntartás”²⁴, ami noha nyilvánvalóan diszkurzív keretek közé helyeződik, ám egy totális ideológiával operáló társadalomban „minden esztétikai érvényességre törő megszólalást aláás a nyelv politikai átítatottsága”.²⁵

23 Uo. 98–99.

24 Uo.

25 Uo. 104.